

PÕLLUMAJANDUSE AJALOOST

KONSTANTIN REGEL – TARTU ÜLIKOOLI PÕLLUMAJANDUSTEADUSKONNA VIIES ÕPPEJÕUD

K. Annuk

Botaanik Konstantin Regel sündis 10. augustil 1890. aastal Peterburis, Helveetsia koda-kondsust omanud Wilhelm Regeli pojana (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955). Prof. Elmar Leppik (1971) kirjutab, et Konstantin Regeli (ka Constantin von Regeli) isa oli ajaloolane, kes töötas ka professorina Tartu Ülikoolis. Tartu Ülikooli ajaloo II köide (Tartu..., 1982) näitab, et siin on ajaloo (bütsantoloog, Peterburi TA korrespondentliige) professorina töötanud aastatel 1913–1918 Vassili Eduardovitš Regel (1856–1932). Prof. V. E. Regel evakueerus 1918. aastal Voroneži. Ta oli seal Voroneži Riikliku Ülikooli organiseerimiskomisjoni esimees ja seejärel ka nimetatud ülikooli esimene rektor (1919–1925). Nähtavasti peame järeldama, et vajadusel võis Wilhelm olla Vassili ja vastupidi. Perekonnanimi Regel ei ole Eestiga seotud ainult Konstantin ja Vassili Regeli vahendusel, vaid veel ka Robert Regeliga. Robert Eduardi p. Regel on töötanud Vene Põllutöoministeeriumi Maakorralduse ja Maaviljeluse Peavalitsuse Rakendusbotaanika Büroo juhatajana ja olnud kirjavahetuses (1909...1913) Sangaste krahvi Fr. Bergiga. Kirjavahetuse sisuks olid Sangastesse nimetatud büroo katsealade rajamise, kasutamise ja sellealase lepingu (01.01.1913–01.01.1925) sõlmimise küsimused (EAA, f. 1874, nim. 1, s. 1775). Siit võime nähtavasti arvata, et Robert Regel ja Vassili (Wilhelm) Regel olid vennad ja Eduard Regeli pojad.

Eduard Augusti p. Regel (1814–1892) sündis Gothas, Saksamaal. Saksamaal töötas ta Berliini, Bonni, Göttingeni ja alates 1842. aastast (Šveitsis) Zürichi botaanikaaias. Vene tsaar kutsus Eduard Regeli 1855. aastal St. Peterburgi botaanikaia direktoriks. Seal oma 37 töö-aasta vältel kirjeldas E. Regel veel vähe tuntud Siberist, Turkestanist ja Kesk-Aasia mägi-aladelt enam kui 1000 uut taimeliiki. Eduard Regeli üks poegadest, August Regel, olles arst, kogus aastatel 1876–1885 Kesk-Aasiast kuni 100 000 herbaarlehte, saates neid määramiseks isale Peterburgi.

Tuntud botaaniku Eduard Augusti p. Regeli pojapoeg Konstantin Regel lõpetas 1912. aastal Peterburi Ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna 1. järgu diplomiga botaanikuna. Loodusuurijate Seltsi poolt komandeerituna oli ta (1911–1913) töötanud Koola poolsaarel ja Pripjati soodes. Pripjati soode floora uurimisandmete põhjal on temalt 1913. aastal ilmunud trükitöö, mida ta on kasutanud osundatud allikana ühe hilisema uurimistöö (Regel, 1921) vormistamisel. Tema töötamisele Pripjati soodes viitab ka E. E. Leppik (1978). K. Regel on 1915. aastal komandeeritud Vene Põllutöoministeeriumi poolt Novaja Zemljale, kuid veel samal aastal kutsuti ta sõjaväkke. 1918. aastal põgenes K. Regel Eestisse, kus töötas veidi aega Tartus LUS raamatukogus. Suvel 1919 kutsuti ta tööle Sangastesse. Mihkel Pilli (1940) andmetel palgati K. Regel sinna tööle 1919. aastal Eesti Põllutöoministeeriumi poolt Eesti Sordiparanduse Seltsi hoole alla antud (Vene Põllutöoministeeriumile allunud Rakendus-botaanika Büroo) peremeheta jäänud katsepõldudele. Sama aasta 31. mail on Sordiparanduse Selts juhtinud Põllutöoministeeriumi tähelepanu sellele, et krahv Fr. Bergi 'Sangaste' rukki aretustööd, mis oli sõjaoludes katkenud, tuleks jätkata ja vajadusel see töö usaldada Sordiparanduse Seltsi kätte. 'Sangaste' rukki aretustöö oligi siis mõne aasta Sordiparanduse Seltsi hoole all (Pill, 1940). Arhiivi andmetel (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955) on Konstantin Regel tegelnud ka rukki aretuse küsimustega Sangaste katsepõllul. Sellel töökohal jäi tema panus nähtavasti niivõrd lühiaegseks, et seda sordi 'Sangaste' aretuskäiku kirjeldatavates trükitöö-des hiljem kunagi ei märgita. Sangastes on K. Regel jõudnud 1919. a. uurida veel ka niitude botaanilist koosseisu, mida näitavad 4 tabelit ühes tema trükisavaldatud töös (Regel, 1921).

Konstantin Regeli teenistuskirjast (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955) selgub, et ta on määra-tud 13.10.1919. aastal Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna õpetajaks vanema assistendi palgaga. Eestikeelse Tartu Ülikooli avamisel oli põllumajandusteaduskonnas siis viis õppe-jõudu (prof. kt. J. Mägi, dots. P. Köpp ja kolm eriainete õpetajat – A. Luksepp, J. Rütel ja

K. Regel) (Kuum, 1995). Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II poolaastal (Eesti Wabariigi..., 1919) näitab põllumajandusliku botaanika õpetaja koormusena loenguid ("Heina analüüs") 2 tundi nädalas (teisipäeviti ja neljapäeviti kl. 10–11) ja samas ka praktilisi harjutusi (esmaspäeviti kl. 9–11) 2 tundi. Ülikoolivalitsus on väljastanud 4. märtsil 1920. aastal tunnistuse, mis näitab, et põllumajandusteaduskonna õpetaja Konstantin Regel seisab vabariigi teenistuses ning tema toita on ema Berta Regel ja õde Dorothea. Regelite Tartu aadressiks on esialgu Tiigi uulits 27, korter 2, hiljem Tiigi 42. Järgmisel poolaastal (1920 I) (Eesti Wabariigi..., 1920a) on trükitud avaldatud andmetel K. Regelile määratud õppekoormus: taimesüsteematika loengud 3 tundi nädalas (teisipäev, neljapäev, reede kl. 12–13) ja praktikume samas distsipliinis 4 tundi (teisipäev ja neljapäev kl. 16–18) ja laupäeviti heina analüüsi praktikum (kl. 13–15). Järgmisel semestril (1920. a. II poolaasta) (Eesti Wabariigi..., 1920b) on õpetaja K. Regeli õppekoormusena näidatud 2 tundi heinakasvatuse loenguid (esmaspäev kl. 13–14 ja neljapäev kl. 10–11) ja praktilised tööd heinakasvatuses, nende tundide arvu näitamata. 1921. a. I poolaastal on botaanika ja heinakasvatuse õpetaja K. Regeli õppekoormus järgmine:

- 1) taimesüsteematika loengud – 3 tundi nädalas (esmaspäev, reede kl. 11–12, laupäev kl. 11–13);
- 2) taimesüsteematika harjutused – 8 tundi nädalas (esmaspäev, teisipäev, kolmapäev, neljapäev kl. 13–15);
- 3) taimegeograafia – 2 tundi nädalas loengud;
- 4) taimegeograafia harjutused – 4 tundi nädalas.

Taimegeograafia õppetöö aeg on lubatud määrata hiljem. Õppetöö läbiviimise kohaks on märgitud Botaanika-instituut (Lai t. 38) (Eesti Wabariigi..., 1921a).

Ettelugemiste kava 1921. a. II poolaastaks (Eesti Wabariigi..., 1921b) ei näita enam K. Regeli õppekoormust. Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli isiklikus koosseisus 1921. aasta II poolaastal on aga kirjas: Regel, Konstantin *dr. phil* põllumajanduse-botaanika õpetaja (Eesti Wabariigi..., 1921c). Haridusministrile saadetud Tartu Ülikooli rektori kirjadest nähtub, et K. Regelile on taotletud luba loengute pidamiseks vene või saksa keeles, kuna ta ei valda eesti keelt. Suviti 1920 ja 1921 on K. Regel viibinud teadusliku töö eesmärgil Saksamaal ja Šveitsis. Habilitatsioonitööd "Zur Kenntnis Baumwuchses an der polaren Waldgrenze" on K. Regel kaitsnud matemaatika-loodusteaduskonnas 10. oktoobril 1920. aastal. Ametlike oponentidena esinesid töö kaitsmisel prof. F. Bucholz ja dots. E. Spohr. Nimetatud trükitöö (31 lk.) on säilitatud Eesti Ajalooarhiivis (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955). Habilitatsioonitööga sama pealkirja ("Zur Kenntnis Baumwuchses an der polaren Waldgrenze") ja mahuga (31 lk.) on K. Regelilt ilmunud vastav töö juba 1915. aastal. Sellel on märged, et antud trükitöö kujutab endast äratrükki Tartu Loodusuurijate Seltsi väljaandest ("Sitzungsberichten der Naturforscher-Gesellschaft bei der Universität Dorpat", Bd. XXIV, 1915. Druck von C. Mattiesen. Dorpat, 1915). Siit järeldame, et K. Regeli sidemed Tartu Ülikooliga pärinesid vähemalt aastast 1915, mitte arvates tema tööle asumisest LUS juures 1918. aastal.

Tartu Ülikooli raamatukogus on lisaks habilitatsioonitööga sama pealkirja kandva trükise veel järgmised trükitööd:

Konstantin Regel – Statistische und physiognomische Studien an Wiesen. – Dorpat, 1921. – 87 s.

Konstantinas Regelis – Vadovelis augalams rinkti ir kolekcioms iš botanikos dayti. – Kaunas, 1925. – 35 psl.

Tartu Loodusuurijate Seltsi üldkoosolekul (18.03.1920) valiti Eesti taimegeograafilise uurimise ja taimsete loodusemälestusmärkide kaitse tagamise komisjon koosseisus: F. Bucholz (esimees), K. Regel, E. Spohr (sekretär), A. Audova ja J. Rütel (Kongo, 1986).

Oma 15. juulil 1921. a. Tartu Ülikoolile saadetud kirjas teatab Konstantin Regel, et ta on Würzburgi Ülikooli juures omandanud *dr. phil.* kraadi teadusliku töö "Die Pflanzendecke von Lapponia Varzugas I Teil" eest. Aprillis 1921. a. on K. Regel botaanika õpetamise abijõu taotlusele enda allkirja juurde märkinud *privaatdotsent*. Dotsendiks on K. Regelit nimetanud ka prof. F. Bucholz kirjas 04.01.1923. aastal (EAA, f. 2100, nim. 5, s. 994).

Umbes aasta pärast K. Regeli õppetöö alustamist põllumajandusteaduskonnas algavad mõningad arusaamatused nii botaanika kui ka heinakasvatuse õpetamises põllumajandusteaduskonna profiilist lähtuvalt. Põllumajandusteaduskonna dekanaat tõstatab arutelu botaanika ja heinakasvatuse õppetöö läbiviimise küsimustes. Selgub, et prof. F. Bucholz on valmis

taimesüsteematika õppetöö ülevõtmiseks matemaatika-loodusteaduskonda, lugedes põllumajandusteaduskonna üliõpilastele eraldi väiksemamahulist kursust, nagu seni loeti ainult bioloogidele. Prof. K. Teräsvuori oma arvamuses (23. maist 1921. a.) botaanika õpetamise kohta kirjutab järgmiselt: *“Agronomidele, kelledele taimekasvatuse erialaks, pole ükski loodusteadus nii tähtis kui botaanika. Sellepärast oleks väga soovitatav, et teaduskonnal oleks selleks oma õppejõud, kes võtaks oma pääle kahe esimese semestri botaanika õpetuse. Õpetus peab olema emakeeles, sest võõras keeles omandatud teadmised on ikka enam vähem pääliskaudsed ja puudulikud.”* K. Regel oma kirjades teaduskonnale (09.12.1920; 25.05.1921; 22.09.1921; 03.10.1921) pakub välja mitmesuguseid eri loengukursusi. Nii kirjutab ta (22.09.1921), et sellel semestril ta loeb: umbrohtusid – 2 tundi nädalas (praktilised tööd 4 tundi nädalas); taimede morfoloogiat ja anatoomiat – 3 tundi nädalas; taimede süsteematikat – 3 tundi nädalas.

Ülikooli valitsus saab 28. septembril 1921. aastal ülikooli hoolekandja prof. P. Põllu kirja. Kirja sisu on selles, et K. Regel on viidud eriaineõpetaja palgale, kuid käesoleval poolaastal ei pea ta ühtegi loengut ega tee ka mingit praktilist harjutust. Prof. P. Põld teeb ettepaneku määrata kohustused ja nõuda nende täitmist. Kui kohustusi pole, siis tuleb ametikoht kui üleaarune kaotada ja K. Regel ametist vabastada (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955).

Kirjas põllumajandusteaduskonnale 3. oktoobrist 1921. a. teeb K. Regel ettepaneku, et kui heina botaanilise analüüsi, üldise botaanika ja umbrohtude ettelugemised on teadusosakonna poolt tagasi lükatud, siis tema oleks valmis lugema uusi kursusi – metsataimede bioloogiast ja kultuurtaimedest ilma majanduses, kumbagi 2 tundi nädalas. Ta lisab, et on püüdnud kõiki kohustusi täita, et ülikooli rahulolemist ära teenida. Ta on septembrikuu jooksul üliõpilasi eksamineerinud ja oktoobris saab ta põlluteaduse üliõpilaste herbaariumid läbi vaadata.

Dekaani kt. dots. A. Nõmmiku vastuses (07.10.1921) ülikooli valitsusele märgitakse, et ülikooli valitsus on heinakasvatuse andnud taimekasvatuse õppetoolile, mistõttu teaduskonna koosolek otsustas kaotada eraldi heina analüüsi õpetamise. Vaja on aga jätkata õppetööd kõrgemate taimede süsteematika osas.

13. oktoobrist 1921. a. pärineb rektori ja sekretäri allkirjadega kiri hr. K. Regelile (ärakiri põllumajandusteaduskonnale). *“Et põllumajandusteaduskonnas heinakasvatuse taimekasvatuse õpetusega ühendatud on ja agronomidele tarvilik kõrgemate taimede süsteematika mat.-loodusteaduskonna botaanika õppetöö ülesannete hulka kuulub, siis otsustas ülikooli valitsus oma nõukogu koosolekul 11. oktoobril s.a. põllumajanduslise botaanika eriõpekohustuse kaotada, ning Teile, kui senisele põllumajanduslise botaanika eriõpetajale, teatada, et Teie ametist vabastatakse 31. detsembril s.a. arvates.”* Nüüd pöördub K. Regel palvega mat.-loodusteaduskonna poole, et temal lubataks käesoleval poolaastal pidada tasuta ettelugemisi taimede paleobotaanikas 2 tundi nädalas. Mat.-loodusteaduskonna ettepanekul palub ülikooli valitsus Haridusministeeriumil teatada, kas peetakse kohaseks, et hr. Regel, kes eesti keelt ei oska, peab ettelugemisi taimede paleobotaanikas kas saksa või vene keeles. Ministreeriumi vastuses (18.10.1921) lubatakse käesoleval poolaastal taimede paleobotaanikas ettelugemisi kas saksa või vene keeles, vastavalt kuulajate enamuse soovile (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955). K. Regeli eeltoodud viimane taotlus tulenes nähtavasti sellest, et ta ei tahtnud lahkuda Tartu Ülikooli teenistusest või ei olnud lihtsalt veel väljavaateid uue töökohta saamiseks. K. Regel ei suutnud või ei soovinud kohandada õppetöö sisu ja vormi põllumajandusteaduskonna vajadustega. Ta ei omandanud õppetööks vajalikul tasemel ka eesti keelt.

Uuel aastal (24.01.1922) saadab põllumajandusteaduskonna dekaani kt. dots. A. Nõmmik kirja, milles ta ülikooli valitsusele teatab: *“Palun ülikooli valitsust määrata kedagi, kes põllumajandusteaduskonna üliõpilasi taimede süsteematikas eksamineeriks.”* (EAA, f. 2100, nim. 5, s. 992.)

Dekaanile saadetud vastuses (16.09.1922) on agronoomiaüliõpilaste herbaariumide läbi vaatamine ja eksamineerimine taimesüsteematikas tehtud ülesandeks eradotsent E. Spohrile ja dotsent H. Kahole. Loengute ja praktikumide kohta selgub alles Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste 1923. ja 1924. a. kavades, et K. Regeli järglasteks õppetöö alal põllumajandusteaduskonnas olid õppeülesande korras *can. rer. nat.*, eradotsent E. Spohr (õistaimede määramise praktikum) (Eesti Vabariigi..., 1923) ja *mag. oec., prof. emer. A. Thomson* (Wiesensbau, loengud ja praktikumid) (Eesti Vabariigi..., 1924). Loengute ja praktiliste tööde mitme aasta kavades on matemaatika-loodusteaduskonna botaanika õppetool näidatud vakantsena ja põllumajandusteaduskonna koosseisus seda üldse polnud. Taimesüsteematika loenguid

2 tundi nädalas (põlluteadlastele, metsateadlastele ja loomaarstiteaduskonna üliõpilastele, aega ja kohta näitamata) on võimalik jälle leida loengukavades alles 1928. aasta I. poolaastal. Lektorina on näidatud *dr. phil. nat. dots. E. Spohr* (Eesti Vabariigi..., 1928).

Eestist siirdub Konstantin Regel Leetu, kus ta töötab 1922–1940. a., olles siin Kaunase botaanikaiaia rajajaks ja Kaunase Ülikooli professoriks. Kaunase perioodist on tema tegevust meile pisut tutvustanud E. Lepik (1934) seoses IV Soome-Balti taimegeograafide päevaga Kaunases 12.–18. juunini 1933. E. Lepik tõstab esile prof. K. Regeli põhjalikku ettevalmistavat tööd, mis aitas kaasa taimegeograafide päeva ja selle raames toimunud ekskursioonide heaks kordaminekuks. Ekskursioonide juhataja prof. K. Regel on tutvustanud osavõtjaid Leedu taimestiku huvitavamate eksemplaridega.

Prof. K. Regel põgenes (prof. E. E. Leppik (1978) on nimetanud K. Regelit põgenik-professoriks seitsmest ülikoolist) Leedust 1940. aastal Šveitsi. Ta sai seal oma isa (Wilhelm Regeli) kodakondsuse alusel Šveitsi passi. Hiljem siirdus ta Austriasse, Grazi. Sealts kutsuti K. Regel Iraaki Bagdadi Ülikooli professoriks (1952–1955). Ka sealts lahkus ta jälle praktiliselt põgenikuna, olles seejärel külalisprofessoriks Türgis Istanbulis (1956) ja Afganistanis Kabulis (1958). Alates 1962. aastast kuni vanaduspuhkuseni töötas uuesti Türgis. Seal oli ta botaanikaiaia asutajaks ja juhatajaks Izmiris (Smürnas). Pärast lahkumist Türgist asus elama õe juurde Grazi. Sealts siirdus edasi Zürichi, kus ta suri maikuus 1970. aastal. Temalt on ilmunud trükis mitmes keeles kokku üle kahesaja teadusliku töö (Leppik, 1971; 1978).

Konstantin Regeliga oli nähtavasti ainsa eestlasena kogu aeg kontaktis olnud, nii vahetult isiklikult kui ka kirjalikult, ainult Elmar Emil Leppik (1971).

Kirjandus

EAA, f. 1874, nim. 1, s. 1775.

EAA, f. 2100, nim. 2, s. 955.

EAA, f. 2100, nim. 5, s. 992.

EAA, f. 2100, nim. 5, s. 994.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal. – Tartu, 1919. – 20 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal. – Tartu, 1920a. – 20 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 II. poolaastal. – Tartu, 1920b. – 24 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal. – Tartu, 1921a. – 28 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal. – Tartu, 1921b. – 28 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal. – Tartu, 1923. – 32 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal. – Tartu, 1924. – 38 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isiklik koosseis 1921. aasta II poolaastal. – Tartu, 1921c. – 94 lk.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal. – Tartu, 1928. – 36 lk.

Kongo, L. Tartu Ülikooli juures olev Loodusuurijate Selts looduskaitseideede initsiaatorina. – Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist VI. – Tallinn, 1986, lk. 54...77.

Kuum, J. Seitsekümmend viis aastat Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna asutamisest. – Agraarteadus, nr. 1, lk. 7...11, 1995.

Lepik, E. IV Soome-Balti taimegeograafide päev Kaunases 12.–18. juunil 1933. – Tartu Ülikooli Taimehaiguste-katsejaama teated nr. 20, lk. 12...14. – Tartu, 1934.

Leppik, E. E. Ühe Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna õppejõu keeruline elukäik. – VEPL aastaaraamat XII, 1971, lk. 52...53.

Leppik, E. E. Constantin Regel (1890–1970). – VEPL aastaaraamat XVI, 1978, lk. 51...51.

Pill, M. “Jõgeva Sordikasvanduse” kahekümnendaks aastapäevaks. – Agronoomia, nr. 8, lk. 598...608, 1940.

Regel, K. Statistische und physiognomische Studien an Wiesen. – Dorpat, 1921. – 87 S.

Tartu Ülikooli ajalugu II. 1798–1918. – Tallinn, 1982. – 430 lk.